Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme*

Louis Wirth

KENT VE ÇAĞDAŞ UYGARLIK

Akdeniz havzasında, önceleri göçebe bir yaşam süren halkların yerleşik düzene geçmeleri Batı uygarlığının başlangıcını temsil ederken, büyük kentlerin gelişmesi de, en iyi biçimde, uygarlığımızın modernliğinin başlangıcını simgelemiştir. İnsanlık, doğasından, hiçbir yerde, büyük kentlerin yaşam koşulları altında olduğundan daha fazla uzaklaşmadı. Çağdaş dünya, artık, Sumner'ın ilkel toplumu betimlediği gibi, geniş bir alana yayılmış, küçük, kendi içine kapalı topluluklardan oluşmuyor.[1] Modern dönemdeki insanın yaşam biçiminin ayırt edici özelliği, uygarlık adını verdiğimiz düşünce ve uygulamaların doğrultusunda, daha küçük merkezlerin oluşturduğu kümeler çevresindeki büyük yerlerde yoğunlaşmasıdır.

Çağdaş dünya için kullanılabilen "kentlileşme"nin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin, toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene

---

* Louis Wirth, "Urbanism as a Way Of Life", Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss, Jr. (der.), Cities and Society, The Free Press, Glenceo, Illionis, 1957, s. 46-63. (İlk yayımlandığı yer: The American Journal of Sociology, Temmuz 1938, c. 44.)

1 William Graham Summer, Folkways, Boston, 1906, s. 12.

göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir.

Kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesi modern zamanların en önemli olgularından birisidir. Yaklaşık 1 milyar 800 milyon olarak kestirilen toplam dünya nüfusunun ne kadarının kentsel nüfus olduğunu kesin olarak belirlemek olanaklı olmasa da, kentsel ve kırsal bölgeler ayrımı yapılan ülkelerdeki toplam nüfusun % 69.2'sinin kentlerde yaşadığı söylenebilir.[2] Bunun da ötesinde, dünya nüfusunun çok dengesiz bir biçimde dağılmış olduğu ve sanayileşmeye yeni geçen kimi ülkelerdeki kentlerin çok fazla gelişememiş olduğu olguları göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın, sanayi devriminin etkilerinin eskiden beri yaşandığı ve daha güçlü olduğu ülkelerde kentsel yoğunluğun ne ölçüde geliştiğini yeterince yansıtmamakta olduğu ortaya çıkacaktır. ABD ve Japonya gibi sanayileşmiş yerlerde, kırsal toplumdan kentsel topluma geçişin tek bir kuşak içinde gerçekleşmesi, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kökten değişimleri de beraberinde getirmiştir. Sosyologları kırsal ve kentsel yaşam biçimlerinin aralarındaki farklar üzerinde çalışmaya iten de bu değişiklikler ve doğurduğu sonuçlardır. Söz konusu amacın izlenmesi, insan doğasında ve toplum düzeninde süregelen değişiklikleri anlayabilmek için en çok sözü edilen yaklaşımlardan birini ortaya koyabileceğinden, toplumsal yaşamın en önemli güncel sorunlarından kimilerinin anlaşılması ve üstlerinde denetim kurulabilmesi için zorunlu bir ön gereksinimdir.[3]

Kent, birdenbire ortaya çıkmayıp bir gelişme sürecinin ürünü olduğundan, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinde, daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçiminin görmezden gelinemeyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden, farklı derecelerde de olsa, toplumsal yaşamımız, temel yerleşme biçimi tarıma, tımara ve köye dayanan daha eski toplumların izlerini taşır. Söz konusu tarihsel etkiye, eski yaşam biçiminin izlerinin hâlâ egemen olduğu kırsal bölgelerden insanların kente göç etmesi de katkıda bulunur. Bu yüzden, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler bulmayı beklememeliyiz. Kent ve köy, söz konusu yerlerdeki insan yerleşmelerinin kendini düzenleme eğilimlerine göre, iki ayrı kutup olarak değerlendirilebilir. Kentsel-endüstriyel ve kırsal-halk toplumlarını ideal topluluk tipi biçiminde ele alarak, toplumların çağdaş uygarlık içinde aldığı temel biçimlerin çözümlenmesi için uygun bir yaklaşıma ulaşabiliriz.

KENTİN SOSYOLOJİK AÇIDAN TANIMLANMASI

Kentin, uygarlığımızda önemli bir yeri olmasına karşın, kentlileşmenin doğasına ve kentleşme sürecine ilişkin bilgilerimiz yetersizdir. Bugüne değin kentsel yaşamın belirgin özelliklerini ortaya koymak için pek çok girişimde bulunuldu. Coğrafyacılar, tarihçiler, iktisatçılar ve siyaset bilimcileri, kendi disiplinlerinin bakış açılarına göre değişen türlü tanımlar kullandılar. Söz konusu tanımların yerini alma amacını taşımaksızın, kente sosyolojik açıdan yaklaşmak, insan toplumunun özel bir biçimi olarak kentin belirgin niteliklerini ortaya koyarak, bu tanımlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamaya yarayabilir. Kentin sosyolojik açıdan anlamlı bir tanımını ortaya koymak, insanın grup yaşamının farklı bir biçimini simgeleyen kentlileşmenin özelliklerinin neler olduğunun belirlenmesine yarayabilir.

Herhangi bir topluluğu yalnızca büyüklük açısından ele alarak kentsel olarak nitelemek oldukça keyfi olacaktır. Günümüzde, nüfusu 2.500 ve üstünde olan toplulukları kentsel, diğerlerini de kırsal olarak değerlendiren, nüfusa bağlı tanımları savunmak zordur. Ölçütler 4.000, 8.000, 10.000, 25.000 ya da 100.000 olsa bile bir şey değişmeyecek, bu kez de, daha küçük boyutlardaki toplulukların sorunlarından daha çok, kentsel yığılma ile ilgilenmiş olacağız. Sayılar tek belirleyici ölçüt olarak alındığı sürece, hiçbir kentlileşme tanımı tam anlamıyla doyurucu olamayacaktır. Bunun da ötesinde,

---

[2] S. V. Pearson, The Growth and Distribution of Population, New York, 1935, s. 211.

[3] Birleşik Devletler'de kamu kurumları uzun bir süreden bu yana kırsal yaşamı ilgi alanı içinde görmektedir; bunun en iyi örneğini 1909'da Başkan Theodore Roosevelt'e, Kırsal Yaşam Kurulu'nun (Country Life Commission) sunduğu kapsayıcı rapor oluşturur. Ulusal Kaynaklar Kurulu'nun (National Resources Committee) kentlileşme üzerine araştırma yapacak bir kurul (Research Committe on Urbanism) oluşturmasına kadar, kentsel yaşam konusunda hiç bu kadar kapsayıcı resmi nitelikte araştırma yapılmadığını söylemek kayda değer olacaktır (Cf. Our Cities: Their Role in the National Economy, Government Printing Office, Washington, 1937).

keyfi olarak belirlenmiş bu rakamlardan daha az sayıda insanın yaşadığı, metropoliten merkezlerin etkisi altında bulunan, kendisinden büyük yerleşim yerlerine göre kırsal bölgelerden daha fazla farklılaşmış olan ve kentsel olarak kabul edilebilecek toplulukları göstermek güç olmayacaktır. Sonuç olarak, nüfusa bağlı tanımların, kentsel alanın belirlenmesinde yasal sınırların göz önünde bulundurulmasından, kentin yönetsel bir kavram olarak algılanmasından ve rakamlardan aşırı bir biçimde etkilendikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kentin, köyün, devletin ya da ulusun keyfi yönetsel sınırlarıyla çakışan büyük metropoliten merkezlerin çevresindeki nüfus yoğunlaşması bu duruma örnek verilebilir.

Kentlileşmeyi, kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca katı bir biçimde mekânla sınırlandırdığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerde birdenbire kesileceğini düşündüğümüz sürece, bir yaşam biçimi olan kentlileşme için uygun bir kavram geliştiremeyiz. İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, uygarlığımızın en önemli öğelerinden olan kentlerin rolünü artırarak kentsel yaşam biçimini kentin kendi sınırlarının dışına taşırdı. Kentin, özellikle de büyük kentin baskınlığının, sanayi, ticaret, yönetimle ilgili olanakların ve etkinliklerin, ulaşım ve iletişim ağları, gazeteler, radyo istasyonları, tiyatrolar, kütüphaneler, müzeler, konser salonları, operalar, hastaneler, yüksek öğretim kurumları, araştırma ve yayın merkezleri, iş kurumları, din ve hayır işlerine yönelik kurumlar gibi kültürel ya da dinlenme ve eğlenceye ilişkin donanımların kentlerde yoğunlaşmasından kaynaklandığı kabul edilebilir. Bu araçlar aracılığıyla kent, bir çekim merkezi niteliğine bürünüp kırsal bölgeler üzerine etkide bulunduğunda, kentsel ve kırsal yaşam biçimleri arasındaki farklar daha da artacaktır. Kentleşme, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir. Kentleşme, ayrıca, kentlerin büyümesinin beraberinde getirdiği yaşam biçiminin belirgin niteliklerinin ve kentin kurumlarıyla kentlilerin, iletişim, ulaşım araçları aracılığıyla oluşturduğu büyünün etkisi altında kalan bireylerde, kentli olarak kabul edilen yaşam biçiminin niteliğindeki değişiklikleri vurgular.

Yerleşim yerlerinde yaşayanların sayısının kentlileşmenin bir ölçütü olarak kabul edilmesinden kaynaklanan eksiklikler, çoğunlukla, nüfus yoğunluğu için de geçerlidir. İstersek, Mark Jefferson'un[4] önerdiği gibi 1 mil karedeki nüfus yoğunluğunu 10.000 olarak alalım ya da Wilcox'un[5] kentsel yerleşmeler için önerdiği ölçüt olan 1.000'i kabul edelim, nüfus yoğunluğunun belirgin toplumsal niteliklerle bağlantısı kurulmadığı sürece bu ölçüt kentsel toplulukları kırsal topluluklardan ayırt etmede bize nesnel bir temel oluşturamaz. Nüfus sayımlarımız, bir bölgenin gündüz değil gece nüfusunu dikkate aldığından, kentsel yaşamın en yoğun olduğu yer -kent merkezi- genellikle düşük nüfus yoğunluğuna sahip olarak görünür; eğer nüfus yoğunluğu gerçekten kentleşmenin bir göstergesi olarak kabul edilseydi, kentsel toplumu belirleyen en önemli ekonomik etkinliklerin bulunduğu sanayi ve ticaret bölgeleri gerçekten kentsel olarak değerlendirilemeyeceklerdi. Yine de, bir kentin betimlenmesinde, kentsel toplumun, büyük bir yığılma ve göreli olarak yoğun bir nüfus toplanması özellikleri ile diğer yerlerden ayırt edilebileceği görmezden gelinemez. Kentin içinde doğduğu, geliştiği genel kültürel koşullarla birlikte ele alınması gereken bu ölçütler toplumsal yaşamda düzenleyici etmen olarak rol oynadıkları ölçüde sosyolojinin ilgi alanına girerler.

Bu tür ölçütlere, kentlerde oturanların meslekleri, bazı fiziksel olanakların ve kurumların varlığı, siyasal örgütlenme biçimleri konularında da aynı eleştiriler yöneltilmektedir. Sorun, uygarlığımızda ya da diğer uygarlıklarda bulunan kentlerin bu özellikleri sergileyip sergilemedikleri değil, bunların toplumsal yaşamın niteliğini kentsel bir biçime sokma gizilgücüne sahip olup olmadıklarıdır. İyi bir kent tanımı geliştirirken kentler arasındaki büyük farklılıkları göz ardı edemeyiz. Kentleri, Doğal Kaynaklar Kurulu'na[6] (National Resources Committee) sunma sorumluluğunu aldığımız son rapordaki gibi, büyüklük, yerleşme, yaş ve işlevlerine göre türlere ayırmak, küçük kentlerin dünya metropoliten merkezleri, tarımsal bölgelerin ortasındaki yalıtılmış ticaret merkezlerininse, dünya limanı ya da ticaret ve sanayinin yoğun olarak bulunduğu bitişik küme kenti olmak için savaşım vermelerinde

---

4 "The Anthropogeography of Some Great Cities", Bull. American Geographical Society, XLI, 1909, s. 537-566.

5 Walter F. Willcox, "A Definition of 'City' in Terms of Density", E. W. Burgess, The Urban Community içinde, Chicago, 1926, s. 119.

6 age, s. 8.

gözlenebildiği gibi değişik nitelikteki kentsel toplulukları düzenlemek ve sınıflandırmak açısından uygun gibi görünüyor. Farklılıkların bu kadar belirgin olarak ortaya çıkmasının nedeni, söz konusu kentlerin toplumsal özyapısının ve etkilerinin oldukça değişik olmasıdır.

İyi bir kentlileşme tanımı, yalnızca tüm kentlerin genelde gözlenen temel niteliklerini göstermekle kalmamalı -en azından bizim kültürümüzdeki- değişik biçimlerinin neler olabileceğini bulmamıza yardımcı olabilmelidir. Bir sanayi kenti başkentten, ticaret, madencilik, balıkçılık, turizm, üniversite kentinden, toplumsal açıdan, önemli farklılıklar gösterecektir. Tek bir sanayi kentinin olması birden çok sanayi kentinin olmasından çok daha farklı toplumsal nitelikler bütünü taşıyabileceği gibi, sanayi açısından dengeli bir kent, sanayi açısından dengesiz bir kente göre, bir banliyö bir uydukente göre, bir yerleşim banliyösü bir sanayi banliyösüne göre, metropoliten bölge içindeki bir kent bu bölgenin dışındaki bir kente göre, eski bir kent yeni bir kente göre, bir güney kenti New England'a göre, bir Orta Batı kenti Pasifik kıyısındaki bir kente göre, büyüyen bir kent durağan ya da ölmek üzere olan bir kente göre farklı toplumsal özellikler gösterebilecektir.

Sosyolojik bir tanım, bu değişik türdeki kentlerin, toplumsal bir varlık olarak, genelde sahip oldukları temel özelliklerin neler olduğunu belirgin bir biçimde içermelidir, ama açıkça yukarıda vurgulandığı ölçüde, tüm değişik kent biçimlerini ortaya koyacak kadar da ayrıntılandırılamaz. Kentlerin özelliklerinden bazılarının kentsel yaşamın doğasını düzenlemede diğerlerine göre daha önemli olduğu söylenebilir. Kentlerin büyüklüklerine, yoğunluklarına ve değişik işlevleri taşımasına göre ayrımlar gösteren kentsel-toplumsal durumun belirgin niteliklerini tahmin edebiliriz. Bunun da ötesinde, kırsal yaşamın, ilişki ve iletişim kurma yoluyla kentlerin ve kentlileşmenin etkisi altında kalacağı sonucuna varabiliriz. Bu sonuç, kentin tanımını yapmaya çalışırken göstereceğimiz gibi, tüm gereksinimleri karşılayan yerlerde kentlileşmenin bir yaşam biçimi olacağından kuşku duyulmadığı ama kentlileşmenin yalnızca böyle yerelleştirmelerle sınırlandırılamayıp değişik derecelerde de olsa, kentin etkilerinin ulaştığı her yerde kendisini belli etmesi biçimindeki vurguların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Kentlerdeki yaşam biçiminin yapısını belirleyen nitelikler bütünü olan kentlileşme ve bu etmenlerin gelişmesini ve yayılmasını gösteren kentleşmeyi yalnızca fiziksel ve demografik anlamda kent olarak adlandırılan yerleşim yerlerinde göremeyiz; ama bu kavramlar, yine de, anlamını en iyi biçimde bu tür yerlerde, özellikle de anakentlerde bulur. Bir kent tanımı geliştirmeye çalışırken, bir yaşam biçimi olarak kentlileşmeyi, topluluğun belirgin yapısını önemli ölçüde etkileyebilen ama temel nitelikleri kentsel olarak değerlendirilemeyen yerel ya da tarihsel kültürel etkilerle ortaya koymaktan kaçınmak gerekmektedir.

Kentlileşmenin endüstriyalizm ve modern kapitalizmle karıştırılması tehlikesine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Modern dünyada kentlerin yükselişi, kuşkusuz, modern makine teknolojisinin, büyük çaplı üretimin ve kapitalist girişimin ortaya çıkışından bağımsız değildir. Ama, daha önceki dönemlerin kentleri, günümüzün büyük kentlerinden farklı bir biçimde sanayi öncesi ve kapitalizm öncesi düzen içinde gelişmelerine karşın onlar da kentti.

Sosyolojik olarak bir kent, toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların göreli olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması biçiminde tanımlanabilir. Bu dar tanımın ön kabullerine dayanan ve toplumsal kümelerle ilgili var olan bilgilerin ışığında bir kentlileşme kuramı geliştirilebilir.

BİR KENTLİLEŞME KURAMI

Kent yazınında, toplumsal bir varlık olarak kentle ilgili işe yarar bilgilerden oluşan, sistemli bakış açısına sahip bir kentlileşme kuramı bugüne değin geliştirilebilmiş değildir. Kentlerin büyümesinin tarihsel bir eğilim ve kendini yineleyen bir süreç olarak algılandığı bu türden özel sorunlar hakkında[7], gerçekten, yetkin kuramlarımız ve kentsel yaşamın pek çok özel yönü üzerine sosyolojik ilgiyi gösteren, pek çok ayrıntılı bilgiyi içeren ampirik çalışmalardan oluşan varsıl bir yazınımız var. Ama

[7] Bkz. Robert E. Park, Ernest W. Burgess, ve ark., The City, Chicago, 1925, özellikle ii. ve iii. bölüm; Werner Sombart, "Städtische Siedlung, Stadt", Handwörterbuch der Soziologie, der. Alfred Vierkandt, Stuttgart, 1931.

kent üzerine yapılmış araştırmaların ve yazılmış kitapların sayısının artmasına karşın, hâlâ kentin sosyolojik açıdan tanımında üstü kapalı bir biçimde var olan ön kabullerden ve genel sosyoloji bilgimizden çıkarılabilen ve ampirik araştırmalar yoluyla kanıtlanabilecek kapsayıcı varsayımlar bütününe ulaşamadık. Sistematik bir kentlileşme kuramına en yakın yaklaşımları, Max Weber'in[8] "Die Stadt" adlı önemli makalesi ya da Robert E. Park'ın anılmaya değer yazısı "The City: Suggestions for the Investigations of Human Behavior in the Urban Environment"ında[9] bulabiliriz. Ama bu yetkin katkılar bile, üzerinde uygun bir biçimde araştırma geliştirilebilecek düzenli ve tutarlı bir kuram çatısı oluşturmaktan uzaktır.

İlerleyen sayfalarda, kenti tanımlayan sınırlı sayıdaki ayırt edici niteliklerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Söz konusu niteliklerin neler olduğunu belirledikten sonra, genel sosyoloji kuramı ve ampirik araştırmaların ışığında, hangi sonuçları doğurduğunu ya da bunlardan başka hangi niteliklerin var olduğunu göstereceğiz. Bu yolla, bir kentlileşme kuramını oluşturacak temel önermelere varılacağını umuyoruz. Önermelerimizden kimileri, daha önceden elde edilmiş olan çok sayıda araştırma bulgularıyla kanıtlanabilir; diğerleri ise belli miktarda olası kanıtın bulunduğu ama daha bol ve tam doğrulamanın gerekli olduğu varsayımlar olarak kabul edilebilir. Böyle bir yöntemin, en azından, kent hakkında sahip olduğumuz sistematik bilginin yöntemini ve gelecek araştırmalar için önemli ve yararlı olabilecek varsayımların neler olabileceğini göstermesi umulmaktadır.

Kent sosyoloğunun ana sorunu, çok sayıda türdeş olmayan insanı barındıran, yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde göreli olarak sürekli bir biçimde gözlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimlerini keşfetmek olmalıdır. Ayrıca kentlileşmenin, en belirgin ve en uçtaki biçimlerini, bir dereceye kadar, en uygun olan günümüz koşullarında alacağı sonucunu da çıkarmalıyız. Böylece, bir topluluk ne kadar daha geniş, daha yoğun nüfuslu ve daha değişik nitelikteki insanlardan oluşursa kentlileşmenin temel niteliklerini de o kadar güçlü bir biçimde vurgulamış olacaktır. Yine de, toplumsal kurumlar ve uygulamaların, ilk yaratıldığı biçiminden farklı etmenlerin etkisiyle benimsenip sürdürülebileceği ve kentsel yaşam biçiminin ilk ortaya çıktığı koşullara oldukça yabancı olan koşullar altında uygun olarak sürdürülebileceği de kabul edilmelidir.

Kentin tanımını verirken kullandığımız temel terimlerin neden seçildiği açıklanabilir. Kapsayıcı ve aynı zamanda olanaklı olduğu ölçüde açıklayıcı nitelikte olması için, gerekli olmayan varsayımları kentin tanımına dahil etmeme yolu seçildi. Bir kent kurmak için büyük sayılar gerekir demek, kuşkusuz, belli bir bölgedeki nüfusun fazla olması ya da yerleşim yerinin yüksek yoğunluklu olması anlamına gelir. Yine de, ikisi de önemli bir biçimde farklı toplumsal etmenlere bağlı olduğundan, nüfusu ve yoğunluğu ayırt edici etmenler olarak görebilmek için geçerli nedenler var. Buna benzer biçimde, sayının artmasının farklılıkları da artırması bekleneceğinden, kentlileşmenin gerekli ve farklı bir ölçütü olarak nüfus sayısının yanına ek olarak türdeş olmamayı da almak gereksinmesi sorgulanabilir. Bunu savunmak için, kentin, resmi rakamların hesaba katmadığı ve normal dağılım eğrisinin yeterince gösteremediği nüfusun heterojenliğinin türünü ve derecesini gösterdiği söylenebilir. Kentin nüfusu kendisini yeniden üretemediğinden, göçmenleri diğer kentlerden, taşradan ve -yakın zamanlara kadar bu ülkede- diğer ülkelerden kendine çekmesi gerekmektedir. Böylece, kent, tarihsel olarak, ırkları, halkları, kültürleri eritme potası işlevini görürken, yeni biyolojik ve kültürel kaynaşmalar için çok uygun bir gelişme alanı olmuştur. Kent, bireysel farklılıklara yalnızca hoşgörü ile bakmakla kalmamış, onların gelişmesine uygun bir ortam da sağlamıştır. Kent, yeryüzünün en uzak yerlerinden, türdeş ve aynı düşüncede olmayan farklı yapıdaki insanları, birbirlerine yardımcı olabilecek biçimde bir araya getirmiştir.[10]

(a) Nüfusun büyüklüğü (b) yerleşim yerlerinin yoğunluğu ve (c) yerleşim yerlerinde oturanların ve grup yaşamının farklılığı arasındaki ilişkilerle ilgili olarak, gözlem ve araştırmaya dayanılarak geliştirilen pek çok sosyolojik önerme bulunmaktadır.

---

[8] Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen, 1925, kısım I, bölüm viii, s. 514-601.

[9] Park, Burgess, ve ark., age, bölüm i.

[10] Tanım yaparken neden "sürekli olarak" sözcüklerinin kullanıldığını açıklamak gerekli görünüyor. Kentte yaşayanlar için böyle geniş kapsamlı bir açıklama yapmada başarılı olamamamız, bir yandan bir bölgedeki yerleşim yeri süreklilik niteliği taşımadığından, kentsel yaşamın belirgin niteliklerinin ortaya çıkamamasından; diğer yandan da, farklı yapıdaki çok sayıda bireyin, teknolojik yapının az ya da çok gelişimi olmadan, böyle yoğun bir ortamda bir arada yaşayamamasından kaynaklanmaktadır.

Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

Nüfus Yığılmasının Büyüklüğü

Aristoteles'in Politika'sından[11] bu yana hep, bir yerleşim yerinde oturanların sayısının belirli bir düzeyin üstünde artmasının, orada oturanların birbirleriyle ve kentle olan ilişkilerini etkileyeceği kabul edilmiştir. Daha önce değinildiği gibi, kentte daha çok sayıda insanın bulunması, kişisel farklılıkların daha da çoğalmasına yol açmaktadır. Bunun da ötesinde, karşılıklı etkileşim sürecine katılanların sayısının daha çok olması bunlar arasındaki gizil farklılıkların daha da artmasına yol açacaktır. Bir kentsel topluluğun üyelerinin, kişisel özelliklerinin, mesleklerinin, kültürel yaşamlarının ve düşüncelerinin, bu yüzden, kırsal kesimde yaşayanlarınkine göre, daha ayrı kutuplara ayrılmış olduğu beklenebilir.

Bu tür farklılıkların, bireylerin renginden, etnik kökeninden, ekonomik ve toplumsal konumundan, beğeni ve önceliklerinden kaynaklanan toplumsal farklılaşmalara yol açabileceği sonucuna kolayca varılabilir. Farklı köken ve altyapıdan gelen üyeleri barındıran bu yığın içinde akrabalık bağlarından, komşuluk ilişkilerinden ve ortak halk geleneğinden gelen bir kuşakla beraber yaşamaktan kaynaklanan duygular muhtemelen yok olacaktır ya da en iyi olasılıkla göreli olarak zayıflayacaktır. Bu koşullar altında, rekabet ve resmi denetim mekanizmaları, daha eski dönemlerde, toplumu bir arada tutmada kendisine bel bağlanan dayanışmanın yerini almaktadır.

Bir topluluktaki insan sayısının birkaç yüzü aşması, topluluğun her bir üyesinin diğerlerini kişisel olarak tanıyabilmesi olasılığını azaltacaktır. Max Weber, bu olgunun toplumsal önemini kabul ederken, bir yerde oturanların sayısının çok olmasının ve yerleşim yerlerinin yoğunlaşmasının, sosyolojik açıdan komşuluğun doğasında var olan, bir yerde oturanların birbirlerini karşılıklı olarak tanıyabilmelerinin olanaksızlaşması anlamına geldiğine dikkat çekmiştir.[12] Sayılardaki artış, böylece, toplumsal ilişkilerin niteliğinde değişmeyi de beraberinde getirmektedir. Simmell'in işaret ettiği gibi:

> Eğer kentte yaşayan ve dışarısı ile devamlı ilişki içinde olan insanların sayısı, neredeyse, bireylerin her karşılaştığı kimseyi tanıyor olduğu, üstelik daha iyi ilişkilerin gözlendiği küçük kentlerde iç ilişki kuran insanların sayısı ile karşılaştırılacak olursa, kentte yaşayan bir insanın tümüyle yalıtılmış ve algılanması güç bir ruhsal durum içinde bulunduğu ortaya çıkacaktır.[13]

İlişkilerin tam olarak kişiselliğe dayanmasının olanaklı olmadığı koşullar altında karşılıklı etkileşim

---

[11] Politika'nın B. Jowett çevirisinden alınan aşağıdaki metin burada anılabilir. Bkz. vii. 4. 4-14: "Diğer şeylerin, bitkilerin, hayvanların, nesnelerin olduğu gibi, devletlerin büyüklüğünün de bir sınırı vardır. Bunlar çok büyük ya da çok küçük olduklarında doğal niteliklerini koruyamazlar; ya tümüyle doğal niteliklerini kaybederler ya da bozulmaya uğrarlar. .... Bir devletin nüfusu çok az olduğunda kendi kendine yeten, ideal bir devlet olamaz. Nüfusu çok olduğunda da, kendi kendine yeterliliğini sağlasa bile anayasal hükümetin eksikliğinden dolayı bir devlet değil ancak bir ulus olabilir. Stentor'un (Davud, ç.n.) sesine sahip olmadıkça kim bu kalabalığın başı ya da duyurucusu olabilir?"
"Bir devlet ancak siyasal toplulukta iyi bir yaşam sürebilmek için yeterli olacak nüfusa ulaştığında var olmaya başlayabilir; gerçekte en uygun sayıyı biraz geçebilir. Ama daha önce söylediğim gibi bir sınır olmalıdır. Sınırın ne olacağı deneyimler sayesinde kolayca bulunabilir. Yönetenlerin ve yönetilenlerin görevi çalışmaktır; yönetenlerin özel görevleri ise yönetmek ve yargılamaktır. Ama eğer bir devletin yurttaşları niteliklerine göre değerlendirilir ve görevlendirilirlerse, her birinin diğerinin niteliklerini bilmesi gerekir; bu bilginin olmadığı yerlerde memuriyetlere görevlendirmeler ve mahkemelerin verdikleri kararlar iyi olmayacaktır. Nüfus çok fazla olduğunda, olması gerektiği gibi değil, gelişigüzel bir biçimde yerleştirileceklerdir. Yurttaş olmayanlar, yerleşik yabancılar (metoikoslar) sayıca fazla olduğunda kimse onların farkına varamayacağından kolayca yurttaşlık hakkına kavuşacaklardır. Açıkçası, bir devletin nüfusunun en iyi sınırı, yurttaşları tek bir bakışta görebileceğimiz kadar, yaşamın tüm gereksinmelerinin karşılanabilmesi için gereken en büyük sayıdır. Bunlar bir kentin büyüklüğünü belirlemek için yeterlidir." (Bu dipnotta Aristoteles'in Politika, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975 tarihli çevirisinden yararlanılmıştır- ç.n.).

[12] age, s. 514.

[13] Georg Simmel, "Die Grossstädte und des Geistesleben", Die Grossstadt, der. Theodor Petermann, Dresden, 1903, s. 187-206.

Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.),
20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

içinde bulunan insanların sayısının artması, kimi zaman kent psikolojisi öğrencilerinin farkına vardığı gibi, insan ilişkilerinin bölünmesinin, kentteki kişiliğin “şizoid” niteliğinin bir açıklaması olarak sunulması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, kentsel yerleşim yerlerinde yaşayanların kırsal bölgelerde yaşayanlara göre daha az tanıdıklarının olması anlamına değil -ki gerçekte tersi doğru olabilir- daha çok, kentsel yerleşim yerinde yaşayanların, karşılaştıkları ve gündelik yaşamda ilişki içinde olduğu insanların küçük bir bölümünü tanıdıkları ve bunlar hakkında daha az bilgiye sahip oldukları anlamına gelir.

Genel olarak kentliler birbirleriyle oldukça parçalanmış rollerle karşı karşıya gelir. Kentliler, yaşamsal gereksinimlerinin karşılanması için kırsal yörelerde yaşayanlara göre daha çok sayıda insana gereksinim duyarlar ve böylece daha çok sayıda örgütlenmiş grupla işbirliği içine girerler; ama belli kişilere daha az bağımlıdırlar ve birbirlerine bağımlılıkları, diğerlerinin oldukça farklı olan eylem alanları ile sınırlandırılmıştır. Bu, kentin niteliklerinin, temel olarak, birincil ilişkilerden daha çok ikincil ilişkiler sonucunda belirlendiğini söylemek anlamına gelir. Kentte kurulan ilişkiler gerçekten yüz yüze olabilir, ama bu ilişkiler yine de, kişisel, yapay, geçici ve parçacıldır. Hatta, kentlilerin ilişkilerinde gösterdikleri soğukluk ve kayıtsız görünüş, böylece, diğerlerinin istek ve beklentilerine karşı koymada bir araç olarak görülebilir.

Yüzeysellik, kendi kişiliğini ortaya koyamama ve kentsel-toplumsal ilişkilerin geçici nitelikte olması, kentte oturanların içinde bulunduğu karmaşıklık ve ussallığı anlamamıza da yardımcı olabilir. Kentte yaşayanlar, diğer bireyleri, kendi amaçlarına ulaşmada bir araç olarak görerek, çıkara dayanan ilişkiler kurma eğilimindedirler. Bu yüzden, birey, bir yandan, diğer bireylerin ya da yakın bağlar kurduğu kümelerin duygusal denetiminden belli bir derecede kurtulabilme ya da özgürlüğe kavuşabilme şansını elde ederken, diğer yandan, kendini ifade edebilmeyi, moralini ve bütünleşmiş bir toplumda bir arada yaşamanın vereceği katılma duygusunu kaybeder. Bu, temel olarak, Durkheim’ın teknoloji toplumunda toplumsal çözülmenin değişik biçimlerinin nedenlerini açıklama girişiminde sözünü ettiği kuralsızlık (anomi) ya da toplumsal boşluk durumunu oluşturur.

Kentin bölünmüş niteliğini ve bireyler arası ilişkilerin yararcılığa dayanmasını en iyi biçimde, en gelişmiş biçimlerini mesleklerde gördüğümüz, uzmanlaşmış görevlerin çoğalmasında gözlemleyebiliriz. Maddi bağların ön planda olması, iş yaşamı ile ilgili yasalarca ve meslek ahlakıyla denetim altında tutulmadıkça, toplumda düzeni bozabilecek çıkara dayanan ilişkilerin egemen olması sonucunu doğurur. Toplumda yararlılığın ve verimliliğin ödüllendirilmesi, bireylerin kümeler halinde bir araya gelebildikleri ortak araçların geliştirilmesini gerektirir. Kentsel-endüstriyel dünyada, bireysel girişimlerin ve ortaklıkların da üstünde büyük şirketler kurmanın yararları, yalnızca binlerce insanın kaynaklarının merkezileştirilmesinden ya da sınırlı sorumluluğun ve sürekli başarının yasal ayrıcalığından değil, şirketlerin ruhunun olmamasından da anlaşılabilir.

Bireylerin özellikle mesleklerinde uzmanlaşması ve işbölümünün önemli bir yer tutması, Adam Smith’in vurguladığı gibi, yalnızca genişletilmiş bir pazarda geçerli olabilir. Bu pazara kentin artbölgesi kısmen katkıda bulunabilir; daha geniş bir ölçüde, asıl katkıyı kentin kendi nüfusu yapar. Kentin kendisini çevreleyen artbölge üzerindeki egemenliği, kentsel yaşamın doğurduğu ve geliştirdiği işbölümü açısından açıklanabilir. Karşılıklı bağımlılığın en uç derecede olması ve kentsel yaşamın değişken yapısı, işbölümü ve mesleklerde uzmanlaşma ile yakından ilgilidir. Bütün kentlerin en büyük yararı sağlayacak biçimde işlevlerini uzmanlaştırma eğilimi, söz konusu karşılıklı bağımlılığın ve istikrarsızlığın artmasına neden olur.

Çok sayıda bireyden oluşan bir toplulukta, herkesin birbirini yakın bir biçimde tanıyabildiği ve bir noktada bir araya gelebilen bir topluluğa göre, dolaylı yoldan iletişim araçları ile ilişki kurmak ve bireysel çıkarları temsil süreci yoluyla dile getirmek daha gerekli olur. Kentte, çıkarlar genellikle temsil yoluyla ortaya konulur. Bireylerin çok az değeri vardır; ama temsilcilere, adlarına hareket ettikleri bireylerin sayısıyla orantılı bir biçimde değer verilir.

Kentlileşmenin, şimdiye kadar büyük sayılardan yola çıkarak bu biçimde nitelendirilmesi, üyelerinin temel davranış biçimlerini ortaya koyabilmek için bir kümenin büyüklüğü ile ilgili olarak bildiklerimizden çıkardığımız toplumsal sonuçların yanlışlandığı anlamına gelmez. Türlü varsayımlar ortaya koymak, geliştirilmesi gereken önermelerin ne yönde olabileceğine örnek oluşturabilir.

Yoğunluk

Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

Nüfus ve belirli yerlerde yoğunlaşma örneklerinde görüldüğü gibi, kentin sosyolojik bir bakış açısıyla çözümlenmesinden kaynaklanan bazı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bunlardan birkaçına şöyle değinebiliriz:

Darwin'in flora ve fauna, Durkheim'ınsa[14] insanlar için belirttiği gibi, alan miktarı değişmeden orada yaşayan canlı sayısında bir artışın (yani yoğunlukta bir artışın) gerçekleşmesi, farklılık ve uzmanlaşmayı artırıcı bir etkide bulunur, çünkü söz konusu alan yalnızca bu yolla artan sayıya yetebilecektir. Yoğunluk böylece, insanların ve etkinliklerinin farklılaşmasına yol açan kalabalığın etkisini güçlendirir ve toplumsal yapının karmaşıklığının artışını destekler.

Öznel bir açıdan baktığımızda, Simmel'in önerdiği gibi, pek çok sayıda insanın fiziksel olarak ilişki kurması, kentsel çevreye, özellikle de yakın çevremize yönelirken kullandığımız araçlarda ister istemez bir değişikliğe yol açmaktadır. Genellikle, fiziksel ilişkilerimiz yakın, toplumsal ilişkilerimizse uzak bir biçimde gerçekleşir. Kentsel dünyanın, insanları yalnızca görsel olarak tanımaya elverişli bir yapısı vardır. Görevlilerin rollerini gösteren üniformaları görürüz ama bu giysilerin, üniformaların arkasında gizlenen kişisel farklılıklardan haberimiz yoktur. İnsan eliyle yapılmış olan şeyleri elde etmek ya da geliştirmek isteriz ve giderek doğal dünyadan uzaklaşırız.

Görkem ile sefalet, varsıllık ile yoksulluk, entelektüellik ile cahillik, düzen ile kaos arasındaki çarpıcı karşıtlıkların etkisi altında kalırız. Her alan, genellikle en iyi ekonomik sonucu vermesi beklenen kullanım türüne sunulmak istendiğinden, mekan için rekabet büyüktür. Bir alana sanayi ve ticaret kurumlarının yakın olması, o alanın oturma amaçlı olarak kullanılması ekonomik ve toplumsal açıdan sakıncalı bulunduğu için, çalışma yerleri oturma yerlerinden ayrılma eğilimindedir.

Yoğunluk, arsa değerleri, kira bedeli, erişebilirlik, sağlık, saygınlık, estetik ve gürültü, duman, pislik gibi sıkıntıların olmaması, farklı nüfus kesimlerinden insanların, kentin değişik alanlarını, yerleşim yeri olarak seçmesinde önemli etmenlerdir. Çalışılan yer ve yapılan işin niteliği, gelir, ırksal ve etnik özellikler, toplumsal statü, gelenekler, alışkanlıklar, zevkler, tercihler ve önyargılar kentsel nüfusun farklı yerleşim yerlerini seçip dağılmasında en önemli etmenler arasındadır. Yoğun bir yerleşim yerinde oturan farklı nüfus öğeleri böylece, gereksinimlerinin ve yaşam biçimlerinin birbirleriyle uyumlu olup olmamasına ya da karşıtlıklarının fazla olup olmamasına göre birbirlerinden ayrılma eğilimindedirler. Buna benzer bir biçimde, aynı konumda bulunan ve benzer gereksinimleri olan kimseler, bilinçli olarak ya da içinde bulundukları koşulların bir gereği olarak farkında olmadan aynı yerlerde yaşamayı yeğlerler. Böylece kentin farklı bölgeleri uzmanlaşmış işlevler kazanır. Sonuç olarak kent, birinden diğerine geçişin çok hızlı olduğu toplumsal dünyanın çeşitliliğini yansıtmaktadır. Farklı yapıdaki insanların ve yaşam biçimlerinin bir araya gelmesi, akılcılığın yerleşmesi için gereken ön koşullar olan ve yaşamın sekülerleşmesine olanak tanıyan, göreli bir bakış açısının doğmasına ve farklılıklara hoşgörü gösterme eğiliminin yerleşmesine uygun bir ortam hazırlar.[15]

Aralarında duygu ya da duyarlılık bağları olmayan bireylerin birbirlerine çok yakın biçimde yaşayıp beraber çalışması, rekabetin, ilerleme güdüsünün ve karşılıklı sömürünün artmasına yol açar. Bireylerin sorumsuzca davranmasını önlemek ve olası bir düzensizliğin önüne geçmek için biçimsel denetime başvurma eğilimi vardır. Geniş, yoğun nüfuslu bir toplumun, önceden bilinen yöntemlere sıkı bir biçimde bağlı olmadan kendi kendini sürdürebilmesi çok zor olacaktır. Saat ve trafik ışıkları, kentsel dünyadaki toplumsal düzenimizin birer simgesidirler. Aralarında büyük toplumsal farklılıklar bulunan insanların birbirleriyle sürekli yakın fiziksel ilişki kurmak zorunda kalmaları, birbirlerine bağımlı olmayan çok sayıda insanın durumunu ortaya koyar ve kentteki diğer olanaklara başvurulmadıkça yalnızlığın artmasına katkıda bulunur. Kalabalık bir yerde yaşayan insanların çok sık hareket etmeleri türlü anlaşmazlıkların çıkmasına ve bireylerin sinirli olmasına yol açabilir. Yoğun nüfuslu alanlarda yaşanmak zorunda kalınmasının getirdiği hızlı tempo ve karmaşık teknoloji bu tür kişisel öfkelerden kaynaklanan gerilimi daha da artırır.

---

[14] E. Durkheim, De la division du travail social, Paris, 1932, s. 248.

[15] Nüfusun ne ölçüde farklı ekolojik ve kültürel alanlara ayrıldığını ve ne ölçüde hoşgörünün, akılcılığın ve laik düşünce biçiminin yoğunluğun sonucu olarak ortaya çıktığını belirlemek güçtür. Biz burada, söz konusu etmenlerin eşzamanlı olarak ortaya çıkan sonuçlarıyla ilgileniyoruz.

Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

Heterojenlik

Kentsel çevrede, bu tür değişik kişilik tiplerinin karşılıklı toplumsal etkileşim içinde bulunması, kast sınırlarını esnekleştirme ve sınıf yapısını karmaşıklaştırma eğilimini taşımakta, böylece toplumsal farklılaşmanın yapısının, daha çok bütünleşmiş durumda olan toplumlara göre daha fazla sayıda kola ayrılmasına ve farklılaşmasına yol açmaktadır. Bireyleri, kentin toplumsal yapısını oluşturan pek çok sayıda farklı insan tarafından uyarılma durumuna getiren ve farklı toplumsal gruplardaki değişken statülere bağlayan yüksek toplumsal hareketlilik, dengesizlik ve güvensizliğin dünyanın büyük bir bölümü tarafından bir kural olarak kabul edilmesi sonucunu doğurur. Bu olgu, kentlilerin karmaşıklığını ve kozmopolitliğini değerlendirmemize de yardımcı olur. Bireylerin sürekli olarak kendisine bağımlı olduğu tek bir grup yoktur. Bireyin ilişki içinde olduğu gruplar hemen basit hiyerarşik düzenlemenin içine girme eğilimde değildirler. Toplumsal yaşamın değişik yönlerinden kaynaklanan türlü ilgi alanlarından dolayı, birey, her biri, kişiliğinin tek bir yönüne yanıt verebilen büyük ölçüde daha farklı gruplarda kendisine yer bulur. Bu gruplar, daha çok kırsal topluluklarda ya da ilkel toplumlarda gözlenebilen bir olgu olan, daha dar daireli bir grupla daha geniş daireli bir grubun iç içe geçmesini önlemek için ortak merkezli bir düzenlemeye izin vermezler. Aksine, bireyin genellikle ilişki kurduğu gruplar oldukça farklı biçimlerde ya paraleldir ya da birbirleriyle kesişirler.

Bir ölçüde nüfusun dengesiz dağılımının, bir ölçüde de toplumsal hareketliliğin sonucu olarak, genellikle grup üyeliğinin değişkenliği hızlıdır. Oturulan yer, çalışılan yer ve niteliği, gelir ve giderler oldukça değişkendir; örgütleri bir arada tutma, bunların yaşamasını sağlama, geliştirme ve üyelerinin birbirlerini tanımalarının sürekli olmasını sağlama oldukça zor bir görevdir. Bu durum, özellikle bireylerin bir seçim ya da olumlu etkileşim sonucundan daha çok, ırk, dil, gelir ve toplumsal konum açısından birbirlerinden ayrıldığı kent içindeki yerel alanlar için geçerlidir. Büyük bir olasılıkla, kentte oturan kimse kendi evinin sahibi olmadığından, geçici yerleşim yerinin geleneklere ya da inançlara bağımlılık duygusunu yaratması beklenemez; bu kimsenin gerçek bir komşu olma olanağı da çok azdır. Bireylerin bütünsel bir kent kavramına ulaşabilmeleri ya da kendi yerlerini toplu bir biçimde denetleyebilmeleri için çok az olanakları vardır. Sonuç olarak, kendisi için “en iyi” olanı belirleyebilmek ve kitlenin genel düşüncesini yönlendiren odakların ortaya koyduğu sorunlar ve ön plana çıkardığı liderler arasında seçim yapmak ona çok zor gelir. Toplumu bütünleştiren örgütlerden uzaklaştırılan bireyler, kentsel toplumda ortak davranışı önceden kestirilemez ve bu yüzden sorunlu hale gelen devingen yığınları oluştururlar.

Kent, türlü işlevlerini geliştirmek için değişik nitelikleri kendi bünyesine çekerek ve eşsizliğini perçinlemek için yarışmayı, sıradışılığı, yeniliği, verimliliği ve yaratıcılığı özendirerek oldukça farklılaştırılmış bir nüfusun ortaya çıkmasına neden olur; daha sonra da bu nüfusun üzerinde eşitleştirici bir etkide bulunur. Farklı bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan yerlerde, bireysel farklılıkların kaybolması süreci de devreye girer. Bu eşitleştirme eğilimi kentin ekonomik temelinde vardır. Büyük kentlerin gelişimi, en azından modern dönemlerde, geniş ölçüde buhar gücüne bağlıdır. Fabrikanın ortaya çıkışı daha büyük bir pazar için kitle üretimini olanaklı kılmıştı. İşbölümü ve kitle üretiminin olanaklarından en iyi biçimde yararlanılması, yine de, süreç ve ürünlerin tekbiçimleştirilmesi ile olanaklıdır. Bir para ekonomisi ancak böyle bir üretim sistemi ile işleyebilir. Kentler, sürekli olarak, bu üretim sisteminin altyapısını geliştirdikçe, toplumun temelini oluşturacak biçimde, hizmetlerin ve malların satılabilmesine olanak tanıyan maddi bağlar kişisel ilişkilerin yerini alır. Bu koşullar altında sınıflar kişiliğin yerine geçer. Çok sayıda insan, olanakları ve kurumları ortaklaşa kullanmak zorunda olduğundan, özel bir kişi için değil ortalama bir insan için olanak ve kurumlarda yeni düzenlemeler yapılır. Kamu hizmeti sunan kurumlar, eğlence-dinlenme olanakları, eğitim kuruluşları, kültürel örgütler kitlenin gereksinmelerine göre düzenlenir. Buna benzer bir biçimde, okul, sinema, radyo ve gazete gibi kültürel kurumlar tüm kitleye yönelik olduğu için ister istemez eşitleştirici etkide bulunacak biçimde işletilir. Kentsel yaşamdaki siyasal süreci, modern propaganda tekniklerini kullanarak kitlenin ilgisinin çekilmesini göz önünde bulundurmadan anlayamayız. Birey, kentin toplumsal, siyasal yaşamına tam olarak katılırsa, kitle hareketine katıldığı ölçüde, kişisel özelliklerini toplumun isteklerine göre arka plana atar.

KENTLİLEŞME KURAMI VE

Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

SOSYOLOJİK ARAŞTIRMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yukarıda anahatlarıyla açıklanan böyle bir kuram sayesinde, karmaşık ve çok yönlü olan kentlileşme olgusu, sınırlı sayıdaki temel kategoriler açısından çözümlenebilir. Kente sosyolojik açıdan yaklaşmak ampirik araştırmacılara yalnızca araştırma yaptıkları yerlerin sorunlarına ve işleyiş biçimine daha yoğun biçimde odaklanma olanağını sağlamakla kalmaz, sorun konularını daha kapsamlı ve sistematik bir yöntemle ele almalarına olanak tanıyacak olan temel bütünlüğü ve tutarlılığı da sağlar. Önceki sayfalarda ortaya konan kuramsal önermeleri doğrulamak için kentlileşme alanında yapılan ampirik araştırmaların özellikle Birleşik Devletler hakkındaki kimi tipik bulguları gösterilebilir ve bazı temel sorunları daha kapsamlı araştırmalar için özetlenebilir.

Kentli nüfusun sayısı, yerleşim yerinin yoğunluğu ve heterojenliğinin derecesi değişkenleri temelinde, kentsel yaşamın nitelikleriyle ve değişik boyut ve tipteki kentler arasındaki farkları açıklamak olanaklı görünüyor.

Özgül bir yaşam biçimi olarak kentlileşmeye ampirik açıdan, karşılıklı olarak birbirine bağlı üç ayrı biçimde yaklaşılabilir: (1) Nüfusu, teknolojiyi ve ekolojik düzeni kapsayan fiziksel bir yapı olarak (2) Özgül toplumsal yapıyı, toplumsal kurumlar dizisini ve tipik toplumsal ilişkiler kalıbını içeren bir toplumsal örgütlenme sistemi olarak (3) Tutumlar, düşünceler bütünü ve tipik ortak davranış kurallarından kaynaklanan ve toplumsal denetim mekanizmasına bağlı kişiliklerin bir araya getirilmesi olarak.

Ekolojik Bakış Açısından Kentlileşme

Fiziksel yapıyı ve ekolojik süreçleri oldukça nesnel göstergelerle ele alabildiğimiz için kesin sayılabilecek ve genellikle nitelikle ilgili sonuçlara varmamız olanaklı olmaktadır. Kentin artbölgesi üzerindeki üstünlüğü, büyük ölçüde sayıların ve yoğunluğun etkisinden kaynaklanan işlevsel niteliğiyle açıklanabilir. Kentsel yaşamın doğurduğu teknolojik olanakların, yeteneklerin ve örgütlerin pek çoğu, yalnızca talebin yeteri kadar büyük olduğu kentlerde büyüyüp gelişebilir. Bu örgütler ve kurumlar tarafından sunulan hizmetlerin niteliği, konusu ve daha küçük kentlerin daha azgelişmiş olanaklarından yararlanmaları, kentin üstünlüğünü pekiştirir, hatta daha geniş bölgelerin anakente bağımlılığını artırır.

Kentli nüfusun oluşumu, eleyici ve farklılaştırıcı etmenlerin işleyişini de gösterir. Kentlerde, genelde daha yaşlı ya da genç insanların yaşadığı kırsal alanlardan daha büyük bir oranda yetişkin insan yaşar. Bu durum, diğer pek çok yönden olduğu gibi, bir kentin ne kadar büyükse, kentlileşmenin belirgin niteliklerini de o kadar çok bünyesinde topladığını göstermektedir. Kentin sınırları dışında bir yerde doğan erkeklerin büyük bir bölümünü çeken en büyük kentleri ve diğer özel birkaç kent tipini dışarıda bırakacak olursak, kadınların erkeklerden sayıca fazla olduğunu görebiliriz. Kentli nüfusun heterojenliği, ırksal ve etnik bağların anlatıldığı satırlarda daha ayrıntılı olarak vurgulanmıştır. Kent sınırları dışında doğmuş olanlar çocuklarıyla birlikte, nüfusu bir milyon ve üzerinde olan kentlerde, tüm kentlilerin üçte ikisini oluşturmaktadırlar. Kentin nüfusu azaldıkça bunların kentli nüfus içindeki oranı da azalmakta; kırsal alanlarda bu kesimin toplam nüfus içindeki oranı yaklaşık 1/6’ya düşmektedir. Daha büyük kentler, buna benzer olarak, daha küçük topluluklardan daha çok sayıda zenciyi ve diğer ırk kümelerini çekmektedir. Yaşı, cinsiyeti, ırkı ve etnik kökeni, meslek ve ilgi alanı gibi diğer etmenlerle birlikte ele aldığımızda, kentsel yerleşim yerinde oturan bireyin temel bir niteliğinin akranlarına benzemeyişi olduğu ortaya çıkar. Daha önce, kentlerimizde görüldüğü gibi, değişik özelliklere sahip insanlardan oluşan büyük kitleler, Amerika’nın büyük kentlerinde olduğu gibi, böyle yakın fiziksel ilişki içinde bulunmaya hiç zorlanmamıştı. Çoğunlukla çok zayıf bir iletişimin kurulabildiği, farklılıkların çok büyük olduğu, geniş hoşgörünün ve keskin ayrılıkların bulunduğu ama sert kavgaların pek gözlenmediği kentler, özellikle de Amerikan kentleri, oldukça farklılaştırılmış bir yaşam biçimi olan insanların ve kültürlerin karışımından oluşur.

Kentsel nüfusun kendini yeniden üretmede başarısızlığa düşmesi, kentsel yaşamın karmaşıklığı içindeki etmenlerin birleşmesinin biyolojik bir sonucu biçiminde kendini gösterir ve doğum oranlarındaki düşme genellikle Batı dünyasındaki kentleşmenin en önemli işaretlerinden biri olarak değerlendirilir. Kentlerdeki ölüm oranları kırdaki ölüm oranlarından biraz daha büyük olduğundan,

Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.

günümüzdeki ve geçmişteki kentlerin kendi nüfuslarını sürdürebilmede başarısızlığa düşmeleri arasındaki belirgin fark, daha önceki zamanlarda kentlerdeki ölüm oranlarının günümüzdekilere göre oldukça yüksek, günümüz kentlerininse, düşük doğum oranları sayesinde, sağlık açısından daha yaşanılabilir durumda olmasıdır. Kentsel nüfusun bu biyolojik özellikleri, yalnızca kentselliğin varlığını yansıttığından dolayı değil, kentlerin büyümesini ve gelecekte egemenliğini kabul ettirecek kentleri ve temel toplumsal örgütlenmelerini düzenlediğinden dolayı da sosyolojik açıdan önemlidir. Kentler insanın üreticisi değil tüketicisi olduğundan, insan yaşamının değeri ve kişiliğin toplumsal saygınlığı doğum ve ölüm arasındaki dengeden etkilenecektir. Topraktan yararlanma biçimi, toprak değerleri, kira miktarları, konut iyeliği durumu ve konut edindirme, ulaşım, iletişim olanakları ve kamu hizmetlerinin niteliği, fiziksel yapısının işleyişi ve kentsel fiziksel düzeneğin başka pek çok yönü, bir toplumsal varlık olarak kentten ayrı yerde duran olgular değildirler; hem kentsel yaşam biçimini etkilerler hem de ondan etkilenirler.

Bir Toplumsal Örgütlenme Biçimi Olarak Kentlileşme

Kentsel yaşam biçiminin belirgin nitelikleri olarak çoğunlukla, sosyolojik olarak, birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin alması, akrabalık bağlarının gevşemesi, ailenin toplumsal açıdan önemini yitirmeye başlaması, komşuluğun kaybolmaya yüz tutması ve toplumsal dayanışmanın geleneksel temelinin zayıflaması gösterilmektedir. Bütün bu olgular nesnel göstergeler aracılığıyla doğrulanabilir. Böylece, örneğin, kentin kendini yeniden üretmesinin düşük bir düzeyde olması ve bu oranın giderek azalması, çocukların yetiştirildiği ve tüm yaşamsal eylemlerin geçtiği bir yer olarak ev yaşantısının sürdürülmesi de dahil olmak üzere, kentin geleneksel aile yaşamına pek de izin vermediğini akla getirmektedir. Sanayi, eğitim ve eğlenceye ilişkin etkinliklerin ev dışına, uzmanlaşmış kurumlara kaydırılması, ailenin en belirgin tarihsel niteliklerinin kimilerinden yoksun kalması sonucunu doğurmuştur. Kentlerde anneler büyük bir olasılıkla bir işte çalışıyor olacaklar, kiracılar daha çok aile halkından sayılacaklar, evlilikler ertelenme eğiliminde olacak ve bekâr olan ya da yalnız yaşayan insanların oranı daha büyük olacaktır. Kırsal bölgelere göre aileler daha küçük, çocuksuz aile sayısı daha fazla olacaktır. Toplumsal yaşamın bir birimi olarak aile, kırın daha geniş akrabalık bağlarına dayanan grup yapısından kurtulmakta ve aile üyeleri işle, eğitimle, dinle, eğlenceyle ve siyasal yaşamla ilgili çeşitli uğraşlarıyla ilgilenmektedirler.

Sağlığın korunması, bireysel ve toplumsal güvensizlikle ilgili sıkıntıların giderilmesi yöntemleri, eğitim, eğlence ve kültürel gelişmeyle ilgili olanakların sağlanması, topluluk ya da eyalet çapında hatta ulusal temelde oldukça uzmanlaşmış kurumların kurulmasına yol açmaktadır. Daha büyük kişisel güvensizlik yaratan aynı etmenler, kentsel dünyada bireyler arasında gözlenen daha geniş karşıtlıkların da nedenini oluşturmaktadır. Kent, sanayi öncesi toplumun katı kast sınırlarını yıkarken, farklı gelir kümelerinde ve değişik konumda bulunan bireyler arasındaki farklılıkları da törpülemiştir. Genellikle, yetişkin kentli nüfus, kırsal bölgelerde yaşayanlara göre, daha çok kazanç getiren işlerde çalışır. Ticarette, memurlukta ve profesyonel işlerde çalışanlardan oluşan beyaz yakalılar sınıfı, büyük kentlerde, anakentlerde ve daha küçük kentlerde, kırsal bölgelere göre daha geniştir.

Kent, bireylerin bunalım dönemlerinde yaşamlarını sürdürmek için katılabilecekleri türden bir ekonomik yaşamın sürdürülmesine ve bireylerin kendi işlerini kurmalarına olanak tanımaz. Kentlilerin ortalama gelir düzeylerinin ve yaşamsal harcamalarının kırsal kesimde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ev sahibi olmak yükü daha da ağırlaştırır; ev sahibi olanların sayısı da azdır. Kiralar kıra göre daha yüksektir ve gelirin daha büyük bir bölümünü oluşturur. Kentsel yerleşim yerlerinde yaşayanlar pek çok ortak hizmetten yararlansalar da, gelirlerinin büyük bir bölümünü eğlenceye ve kendini geliştirmeye, daha küçük bir bölümünü de yiyeceğe harcarlar. Sunulan ortak hizmetler kentlileri satın almaya zorlamasa da, gerçekte ticari gelenekler tarafından sömürülmeyen hiçbir insan gereksinimi yoktur. Yaratıcı bir biçimde kendini ifade edebilmeyi ve grup dayanışmasının kendiliğinden ortaya çıkması için gereken araçları en iyi biçimde sağlayabilen, ama bir yönüyle kentlilerin edilgen izleyici bireyler haline gelmesini, diğer yönüyle de çok ses getiren türlü başarıların elde edilmesini sağlayabilen dinlenme ve eğlenme olanaklarının temel işlevlerinden biri de heyecanı sağlamak ve ağır, sıkıcı işlerden, tekdüzelikten, hep aynı işi yapmaktan kurtulacak araçları sunmaktır.

Gerçekte kendi başına bir şeyler yapabilme gücünden çok şey yitirmiş bir birey olarak kentli,

amaçlarına ulaşabilmek için, ilgi alanları yakın olan kümelerin örgütlenmelerine katılmak zorunda kalır. Bu durum, insan gereksinmelerine ve türlü ilgi alanlarına ve çok çeşitli amaçlara yönelen gönüllü örgütlerin sayısının artması sonucunu doğurur. Toplum içindeki geleneksel bağlar zayıflarken, insanların birbirlerine karşılıklı bağımlılığı artar; bireylerin üzerlerinde çok az etkide bulunabileceği karşılıklı ilişkiler, daha karmaşık, kırılgan ve geçici bir niteliğe bürünür. Genellikle, bireyin kentsel dünyada yer alması sonucunu doğuran diğer temel etmenlerin geçimsel önemiyle bağlı olduğu gönüllü örgütler arasında çok zayıf bir ilişki vardır. İlkel ve kırsal toplumlarda kimin neye bağlı olacağını ve neredeyse tüm ilişki biçimlerinde kimin kimle ilişki kuracağını önceden kestirebilme olanağı varken, kentlerde yalnızca grupların genel oluşum biçimlerini ve kurulabilecek ilişki türlerinin nasıl olabileceğini tasarlayabiliriz; üstelik bunların pek çoğu birbirine benzemeyecek, türlü çelişkileri de beraberinde getirecektir.

Kentsel Kimlik ve Ortaklaşa Davranış

Kentli birey, geniş ölçüde, ekonomik, siyasal, eğitimsel, dinsel ya da kültürel alanlardaki gönüllü örgütlerin etkinlikleri sayesinde, kişiliğini ifade eder, geliştirir, statü kazanır ve uğraş alanını oluşturan eylemleri sürdürebilir. Oldukça farklı işlevleri olan örgütsel yapının, kendisine bağlı olan kişilerin uyumunu ve ruhsal dengesini kendi başına sağlamadığı sonucu rahatlıkla çıkarılabilir. Bu koşullarda kişisel düzenin bozulması, ruhsal dengesizlik, intihar, kabahat, suç, bozulma ve düzensizliğin, kentsel yaşamda kırsal yaşamda olduğundan daha belirgin olması beklenir. Bu durum, şimdiye kadar elde edilen karşılaştırılabilir göstergelerle doğrulanabilir, ama söz konusu olgunun altında yatan düzeneği anlayabilmek için daha ileri çözümlemelerin yapılması gerekir.

Pek çok grubun kentte çok zor olan şeyi, yani teker teker çok sayıda, ayrılmış ve farklılaştırılmış insanı kendisine çekmeyi amaçlamasından ve bireyin ilgi alanlarının ve yeteneklerinin örgütlerce ortak bir amaca ulaşmak için desteklenmesinden, kentte toplumsal denetimin genel olarak, biçimsel bir biçimde örgütlenmiş gruplar aracılığıyla uygulandığı sonucu çıkarılabilir. Kentteki büyük insan yığınları, iletişim araçlarının denetimini ellerinde tutarak sahne arkasında görünmez bir biçimde ya da çok uzakta çalışan insanların yönlendirdiği simgelerin ve basmakalıp sözlerin etkisi altındadır. Ekonomik, siyasal ya da kültürel alanda kendi kendini yönetimin, bu koşullar altında yalnızca mecazi anlamda kullanıldığı ya da en iyi olasılıkla, baskı gruplarının istikrarlı olmayan dengesine bağlı olduğu söylenebilir. Var olduğu biçimiyle akrabalık bağları güçlü olmadığı için yapay akrabalıklar yaratılır. Toplumsal dayanışma bölgesel temelden uzaklaştığından yapay ilgi birimlerine yönelinir. Bu arada, bir topluluk olarak kent, belirli bir merkezi ve belirli olmayan artbölgesi olan bir bölge temelinde etkili olan zayıf, bölünmüş ilişkiler dizisine ve şimdiki yerinin çok ötesinde, dünya çapında bir işbölümüne dönüşür. Birbirleriyle karşılıklı etkileşim halindeki insanların sayısı ne kadar fazla olursa iletişimin düzeyi o kadar düşer ve en alt temel düzeyde yani ortak varsayılan ya da herkesi ilgilendiren şeylerin temelinde iletişimi sürdürme eğilimi de o kadar fazla olur.

Modern uygarlıkla birlikte iletişim sistemindeki, üretimdeki ve dağıtım teknolojisindeki ilerlemeleri, bir yaşam biçimi olarak kentlileşmenin gelecekteki gelişimine yön verecek belirtiler olarak görmeliyiz. Kentlileşmede gözlenecek değişiklikler, yalnızca kenti değil dünyayı da olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkileyecektir. Söz konusu etmenlerin ve gelişmelerin alabileceği yönü kestirebilmek ve ne ölçüde etkili olacaklarını ortaya koyabilmek için daha ileri araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Sosyologlar, yalnızca, toplumsal bir varlık olarak bir kent kavramı ve geçerli bir kentlileşme kuramı ortaya koyabildikleri ölçüde "kent sosyolojisi" olarak adlandırılan, güvenilir bilgiler bütününü geliştirebilmeyi umabilirler. Daha ileri çözümlemelerin ve ampirik çalışmaların ışığında, önceki sayfalarda ayrıntılı olarak açıklanan, çözümlenen ve gözden geçirilen kentlileşme kavramından yola çıkılarak, elimizdeki olgusal verilerin güvenilirliği ve geçerliliği belirlenebilir. Bugüne değin kent üzerine yapılmış sosyolojik çalışmalarda kendisine yer bulabilmiş, değişik türlerde ve birbirlerinden kopuk bilgiler, böylece, gözden geçirilip birbirleriyle tutarlı olacak biçimde bir araya getirilebilir. Sosyologlar, yalnızca böyle bir kuram sayesinde, yoksulluk, konut edindirme, kent planlaması, sağlık, belediye yönetimi, siyasa, pazarlama, ulaşım ve diğer teknik sorunlarla ilgili ve çoğunlukla doğrulanamaz olan pek çok değerlendirmeyi sosyoloji adına boşu boşuna dile getirmiş olmaktan

kurtulabilirler. Sosyolog, bu sorunlardan herhangi birisini -en azından kendi başına- çözemez, ama eğer asıl işlevinin ne olduğunun farkına varırsa, olguların algılanmasına ve çözüm bulunmasına önemli bir katkısı olur. Bu işlevi, her durum için ayrı bir yaklaşım geliştirmek yöntemiyle değil de, genel, kuramsal bir bakış açısıyla yerine getirmek en iyi yol olacaktır.